

УДК 330.338.001.36

Інтелектуальна власність як важіль інноваційного підйому економіки

Удовиченко С.М.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції
Національної академії аграрних наук України

Махсма М.Б.

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Метою статті є дослідження діяльності сільськогосподарської та промислової галузей з огляду на наявність та кількісний склад об'єктів інтелектуальної власності на ринку, визначення їх впливу на економічну ситуацію країни. Авторами розглянуто тенденції процесів надходження заявок на винаходи, корисні моделі, знаки для товарів і послуг, кваліфіковані зазначення походження товарів, сорти і гібриди рослин та отримання охоронних документів на них. Досліджено результативність діяльності підприємств та показники здійснення зовнішньої торгівлі від впровадження об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності, управління інтелектуальною власністю, портфель об'єктів інтелектуальної власності, впровадження інновацій.

Удовиченко С.М., Махсма М.Б. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ КАК РЫЧАГ ИННОВАЦИОННОГО ПОДЪЕМА ЭКОНОМИКИ

Целью статьи является исследование деятельности сельскохозяйственной и промышленной отраслей с учетом наличия и количественного состава объектов интеллектуальной собственности на рынке, определение их влияния на экономическую ситуацию страны. Авторами рассмотрены тенденции процессов поступления заявок на изобретения, полезные модели, знаки для товаров и услуг, квалифицированные указания происхождения товаров, сорта и гибриды растений и получение охранных документов на них. Исследованы результативность деятельности предприятий и показатели осуществления внешней торговли от внедрения объектов интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: объекты интеллектуальной собственности, управление интеллектуальной собственностью, портфель объектов интеллектуальной собственности, внедрение инноваций.

Udovychenko S.M., Makhsma M.B. INTELLECTUAL PROPERTY AS LEVERAGE INNOVATIVE ECONOMIC RECOVERY

The article aims is studying of the agricultural and industrial sectors activity in view of the presence and number of intellectual property in the market to determine their impact on the economic situation of the country. The authors examined trends in process flow applications for inventions, utility models, trademarks for goods and services, qualified indications of origin, varieties and hybrids of plants and obtaining protection for them. The impact of enterprise performance and implementation of foreign trade of the introduction of intellectual property are investigated.

Keywords: intellectual property, intellectual property management, portfolio of intellectual property, introduction of innovations.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах господарювання дієвим засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства стає інтелектуальна

власність. Впровадження новітніх розробок дає можливість здійснювати ефективно виробництво та отримувати додатковий прибуток. Тому для підприємств поряд з питан-

нями управління інноваційною діяльністю, освоєння виробництва та збуту продукції набувають все більш великого значення питання управління створеними власними або придбаними об'єктами інтелектуальної власності та їх ефективного використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних і практичних аспектів управління інтелектуальною власністю та розробкою нових підходів до вирішення ключових проблем займалися багато зарубіжних та українських науковців, таких як, зокрема, Е.Н. Брукінг, Т.А. Стюарт, В.М. Коен, М.В. Вачевський, Ю.М. Кузнєцов, П.П. Крайнів, О.Ф. Морозов, Л.І. Курило, П.М. Цибульов, В.І. Мухін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження тенденцій розвитку сільськогосподарської та промислової галузей з огляду на наявність та кількісний склад об'єктів інтелектуальної власності на ринку, визначення їх впливу на економічну ситуацію країни та виявлення напрямів активізації інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення конкурентоздатності продукції, що випускається на ринок, є головною метою сумлінного товаровиробника. Налагодження ефективного процесу випуску та комерціалізації таких товарів здійснюється через розробку конкурентної стратегії, яка націлена на оптимізацію відповідності між внутрішніми ресурсами і зовнішнім оточенням. Це потребує об'єктивної оцінки наявних ресурсів, що дає змогу визначити як механізми їх ефективного використання, так і напрями їх подальшого розвитку.

Інтелектуальна власність є одним з найбільш цінних активів будь-якого підприємства, тому належне управління інтелектуальною власністю сприяє вдосконаленню всього процесу управління підприємством, що гарантує отримання максимального прибутку за мінімальних витрат. Впровадження інновацій може забезпечити монополні переваги перед конкурентами.

В основу всієї системи виробництва інноваційної продукції покладено наявність портфеля об'єктів інтелектуальної власності. Формування переліку об'єктів передбачає аналіз і вибір власних напрацювань та придбання конкурентоспроможних розробок, що створені іншими установами. Вміст портфеля повинен співпадати з напрямом діяльності підприємства та забезпечувати конкурентні переваги на ринку відповідної продукції. Портфель

об'єктів інтелектуальної власності, що формується на підприємстві, складається з різних об'єктів, кожен з яких має свою особливість.

Правове визначення поняття «інтелектуальна власність» закріплено в Стокгольмській конвенції у 1967 році, якою була заснована Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). З 1970 року Україна є її повноправним членом [1].

Згідно зі ст. 420 Цивільного Кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності належать літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компоновання (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [2].

Як видно з переліку, не існує якогось чітко визначеного числа чи категорій об'єктів, які б відносились до інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що процес розвитку науки, техніки, мистецтва не може мати завершального характеру, отже, постійно розширюється коло об'єктів, що підпадають під визначення «інтелектуальна власність». Єдиним, що об'єднує різні види об'єктів інтелектуальної власності, є те, що всі вони належать до результатів творчої діяльності людини.

Об'єкти права інтелектуальної власності, відповідно до інститутів права, розподіляються на дві групи: об'єкти авторського та суміжних прав і об'єкти промислової власності.

Об'єкти авторського та суміжних прав використовуються переважно для естетичних потреб людини, тоді як об'єкти промислової власності є найбільш затребуваними у промисловості, виробництві та торгівлі.

Права на об'єкти промислової власності охороняються державою і підтверджуються офіційними охоронними документами, а саме патентами, свідоцтвами та авторськими свідоцтвами. Таким чином, наявність патенту чи свідоцтва забезпечує патентовласнику монополні права на використання його промислової власності, причому це практично єдиний вид монополії, що заохочується й охороняється державою.

Найбільш поширені та мають велике комерційне значення серед об'єктів промислової власності винаходи, корисні моделі,

Таблиця 1

Показники надходження та розгляду заявок і реєстрації охоронних документів

Об'єкти промислової власності	2010 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік до 2010 року (%)
<i>Надійшло заявок</i>				
Винаходи	5 311	4 495	4 096	77
Корисні моделі	10 686	8 620	9 557	90
Промислові зразки	1 686	2 080	2 302	137
Знаки для товарів і послуг	28 577	32 622	35 606	125
Усього	46 264	47 817	51 561	112
<i>Зареєстровано</i>				
Винаходи	3 874	3 014	2 813	73
Корисні моделі	9 405	8 153	9 044	96
Промислові зразки	1 431	2 521	2 469	173
Знаки для товарів і послуг	16 686	12 388	13 618	82
Кваліфіковані зазначення походження товарів	1	22	3 069	–
Усього	31 397	26 098	31 013	99

Таблиця 2

Динаміка наявності сортів рослин, придатних для поширення в Україні

Ботанічний таксон	Всього сортів у 2012 році, шт.	Зокрема, вітчизняної селекції, шт.	Всього сортів у 2016 році, шт.	Зокрема, вітчизняної селекції, шт.	2016 рік до 2012 року, %
Озимі зернові, всього	374	286	477	357	128
Пшениця озима	260	208	339	274	130
Жито озиме	35	25	52	33	149
Ячмінь звичайний озимий	46	29	59	25	128
Ярі зернові, всього	1 763	766	2 589	964	147
Ячмінь звичайний ярий	120	81	146	82	122
Пшениця яра	52	34	53	33	102
Кукурудза звичайна	1 462	550	2 297	798	157
Зернобобові, всього	73	50	70	45	96
Горох посівний	47	27	47	24	100
Квасоля звичайна	14	11	16	14	114
Круп'яні, всього	57	51	108	68	189
Гречка їстівна	22	20	23	23	105
Просо посівне	21	21	25	25	119
Технічні, всього	340	123	422	113	124
Буряк цукровий	176	43	233	32	132
Картопля	145	63	177	69	122
Кормові, всього	318	252	428	332	135
Олійні, всього	1 155	398	1 967	637	170
Соняшник однорічний	739	209	1 286	374	174
Ріпак озимий	196	45	335	52	171
Ріпак ярий	64	20	77	18	120
Соя культурна	119	90	184	113	155
Прядивні, всього	36	33	32	28	89
Льон	28	25	26	22	93
Разом в Реєстрі	4 116	1 959	9 060	3 934	220

промислові зразки та знаки для товарів і послуг. В аграрному секторі основу виробництва продукції становлять сорти рослин.

Згідно з даними Державної служби інтелектуальної власності України кількість поданих заявок за п'ять років збільшилась за такими об'єктами, як промислові зразки, знаки для товарів і послуг (табл. 1). За останні п'ять років майже у два рази збільшено число реєстрацій на промислові зразки. Набули значної популярності кваліфіковані зазначення походження товарів, що пов'язано з умовами жорсткої конкуренції на ринку, де вкрай необхідно виділити свій товар серед багатьох інших [3].

Актуальним для аграрних підприємств є продукування селекційних досягнень в рослинництві, що забезпечує сортооновлення під час вирощування сільськогосподарських культур та підвищує ефективність виробництва.

Сучасний стан розвитку науки у світі обумовлює дуже швидке оновлення будь-якої продукції протягом 6–10 років. Зазвичай у сільськогосподарському виробництві використовуються сорти і гібриди, які з'явилися на ринку 12–20 років тому, хоча, як свідчать дані Державної служби з охорони прав на сорти рослин, у 2015 році отримано 452 охоронних документи на сорти рослин, що у два рази більше, ніж у 2010 році [4]. Слабка сприйнятливність товаровиробників пояснюється використанням ними лише перевірених сортів та гібридів, що приносять стабільний рівень прибутку. Експериментувати з новим асортиментом сортів можуть великі агрофірми, яких на ринку не так вже й багато.

Слід відзначити, що закладами експертизи щорічно випробовується велика кількість гібридів і сортів, а деякі з них показують високі приростки врожайності (10–20% до стандар-

Таблиця 3

Впровадження інновацій на промислових підприємствах та обсяг реалізованої інноваційної продукції

Показник	Роки		
	2010	2014	2015
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць	2 043	1 743	1 217
зокрема, маловідходних, ресурсозберігаючих	479	447	458
Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції, одиниць	2 408	3 661	3 136
зокрема, нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	663	1 314	966
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, усього, млн. грн.	33 697,6	25 669,0	23 050,1
зокрема, поставлено на експорт	13 713,0	7 486,4	10 843,8

Таблиця 4

Показники господарської діяльності сільськогосподарських підприємств

№ з/п	Показники	Роки		
		2010	2012	2015
1	Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 року, грн.)	27 066,9	159 679,0	223 309,9
2	Посівні площі основних сільськогосподарських культур, тис. га	26 952	27 801	26 902
3	Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року), млн. грн.	194 886,5	223 254,8	239 467,3
4	Рівень рентабельності всієї діяльності,%	17,5	16,3	30,5
5	Рівень рентабельності операційної діяльності,%	24,5	22,8	43,1
6	Чистий прибуток, млн. грн.	17 253,6	26 728,4	102 279,0
7	Підприємства, які одержали чистий прибуток,% до загальної кількості	69,6	78,6	88,9
8	Підприємства, які одержали чистий збиток,% до загальної кількості	30,4	21,4	11,1

тів). Їх швидке втілення у виробництво обумовило б значне підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз даних структури Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні за 2012 та 2016 роки, визначив загальну тенденцію збільшення кількості сортів рослин у реєстрі (табл. 2), що у підсумку показало 220 відсотків [5; 6].

Як видно з табл. 2, національними є лише третина сортів. Таке співвідношення спостерігається за групами ярих зернових, технічних та олійних культур. Пропорції не на користь вітчизняних селекціонерів, але слід пам'ятати, що створені в умовах їх майбутнього вирощування сорти та гібриди рослин мають великі переваги перед іноземними.

Щодо ефективності впровадження об'єктів інтелектуальної власності на промислових підприємствах слід зауважити, що за роками не спостерігається активізації діяльності підприємств та збільшення випуску інноваційної продукції. Зіставлення даних про надходження та розгляд заявок і реєстрацію охоронних документів на об'єкти промислової власності з даними про їх впровадження вказує на зворотну залежність вказаних показників, адже збільшення кількості зареєстрованих об'єктів промислової власності не забезпечує відповідного надходження коштів від їх реалізації.

Згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 3) загальна кількість впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції на промислових підприємствах збільшилась з 4 451 одиниці у 2010 році до 5 544 одиниць у 2015 році, а обсяг реалізованої інноваційної продукції за аналогічний період зменшився на 10 647,5 млн. грн. [7].

За п'ять років обсяг інноваційної продукції промисловості, поставленої на експорт, скоротився з 13 713,0 млн. грн. до 10 843,8 млн. грн. Так, у 2010 році сальдо торгівлі товарами та послугами склалося негативним в сумі 3,0 млрд. дол. США, у 2011 році – негативним в сумі 6,6 млрд. дол. США. Тенденція скорочення експорту збереглася і в 2015–2016 роках: у 2016 році Україна експортувала товарів на суму 36,4 млрд. дол. США, тоді як у 2015 році обсяги експорту становили 38,3 млрд. дол. США [8].

Слід зауважити, що об'єкти промислової власності використовуються не лише у промисловості, частина знаходить застосування у сільському господарстві.

Аналіз показників господарської діяльності сільськогосподарських підприємств [9] показав, що аграрна галузь є стабільно діючою і з роками покращує результати (табл. 4). Так, продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за п'ять останніх років підвищилась у 8,3 рази. За незмінних посівних площ основних сільськогосподарських культур виробництво продукції збільшилось з 194 886,5 млн. грн. у 2010 році до 239 467,3 млн. грн. у 2015 році, що вказує на використання у виробництві нових сортів, гібридів, технічних та технологічних інновацій.

Чистий прибуток за цей проміжок часу виріс майже у 6 разів, рівень всієї діяльності – майже вдвічі, а рівень рентабельності операційної діяльності піднявся з 24,5% до 43,1%, що свідчить про ефективність операційних витрат, пов'язаних з формуванням виробничої собівартості, загальногосподарським управлінням і збутовою діяльністю.

Згідно з даними Державної служби статистики за 2011 рік експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на 12,8 млрд. дол. США, що на 2,9 млрд. дол. США більше, ніж за 2010 рік. Упродовж 2016 року українські аграрії експортували продукції на суму 15,4 млрд. дол. США.

Нині Україна перебуває в такій ситуації, коли експорт продукції АПК зростає, а експорт промислової продукції скорочується. Головна причина такої диспропорції зовнішньої торгівлі полягає у домінуванні в експорті товарів сировинної спрямованості, зокрема, більш ніж третину становить продукція металургійного комплексу, майже 20% – продукція сільського господарства та харчової промисловості, 15% – мінеральні продукти, невеликою є питома вага товарів з високою доданою вартістю (продукція машинобудування становить не більше 20%) [10].

Виправити таке співвідношення експорту товарів можна лише за умови реалізації державної інноваційної політики, орієнтованої на стимулювання інноваційних процесів в економічному просторі та створення сприятливого клімату в галузі співпраці науки та виробництва.

Системоутворюючим фактором інноваційної економіки є ринок інновацій, який не може існувати без конкуренції між учасниками ринку. Стимулом створення такої конкуренції можуть стати преференції держави за створення і впровадження інновацій, а саме пільгові кредити, податкові важелі. Орієнту-

вання виробників на випуск наукоємної продукції дасть змогу оновити засоби виробництва, створити нові робочі місця, збільшити випуск інноваційних товарів і змінити вектор сировинного експорту у бік товарів з високою доданою вартістю.

Висновки з цього дослідження. Результатом інтелектуальної діяльності людини є інтелектуальний продукт, який за умови включення в економічні відносини кваліфікується як інтелектуальна власність. Рівень інновацій-

ності економіки прямо пропорційний ступеню розвитку інституту інтелектуальної власності, тому інноваційний підйом економіки неможливий без використання об'єктів права інтелектуальної власності.

На сучасному етапі є достатня кількість цих об'єктів для здійснення інноваційних зрушень у виробництві промислової та сільськогосподарської продукції. Лише системний підхід до їх впровадження та реалізації підніме рівень інноваційності економіки держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности (подписанная в Стокгольме 14 июля 1967 года и измененная 2 октября 1979 года).
2. Цивільний кодекс України, із змінами, внесеними згідно із Законом України від 6 жовтня 2016 року № 1666-VIII.
3. Показники надходження та розгляду заявок і реєстрації охоронних документів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uipv.org/ua/year11.html>; <http://www.uipv.org/ua/2016-year-expert>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні, на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vet.gov.ua/sites/default/files/reestr%2014.04.2016.pdf>.
6. Структура Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua>.
7. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Промышленность, Metallургия, Аграрный рынок, Макроэкономика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.censor.net.ua/r3019966>.
9. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2015 рік / Державна служба статистики України. – К. : Держаналітінформ, 2016. – 363 с.
10. Проект Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=742328b0-7778-4a95-8447-65d5784a6ec4> 10/12.